

РОЗДІЛ VI. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 78.071.2:78.087.684

DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-29>

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ КЛАСИЧНОЇ МУЗИКИ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ

Дудик Р. В.

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри методики музичного виховання і диригування

Навчально-науковий інститут мистецтв

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

вул. Сахарова 34-а, Івано-Франківськ, Україна

orcid.org/0000-0001-7737-6688

romanavinnitska@ukr.net

Ключові слова:

*музичний вплив, спілкування,
сприйняття музики,
музичний розвиток дитини,
емоційний стан.*

Проблема впливу класичної музики дещо ускладнилася і набула особливого змісту, оскільки у сучасному суспільстві сприйняття музики має масовий і повсякденний характер, у якому акцентується в основному розважальна сторона. Позитивний вплив класичної музики на дітей доведено вченими, і вони стверджують, що саме певна частота акустичних хвиль класичних творів впливає на центри задоволення дитини, сприяє розвитку розумової діяльності. Її вплив на різнобічний розвиток формування особистості дитини забезпечується завдяки тісному взаємозв'язку естетичного виховання з моральним, розумовим і фізичним, який досягається тільки тоді, коли використовуються всі професійні форми організації музичної діяльності дітей.

У статті досліджено процес впливу класичної музики на формування особистості дитини на сучасному етапі розвитку науки. Розглянута проблема психології сприйняття музики крізь призму аналізу психологічних закономірностей одного з видів музичної діяльності – сприйняття музики, яка пов'язана не тільки з виявленням особливостей самої музики, її мови, але й з поглибленням уявлень про природу людини, її здібностей.

Метою статті є вивчення впливу музики на стан дитини, як позитивного, так і негативного; розгляд впливу музики на процеси формування особистості дітей; спроба скласти відповідну картину, яка відображає процес взаємодії музики і людини; розкриття індивідуальних особливостей та умов адекватності сприйняття музики. Висвітлені питання становлення та музичного розвитку особистості дитини.

У статті робиться спроба розглянути альтернативні методи музичного виховання дошкільнят, види дитячої музичної діяльності, які позитивно впливають на їх емоційний та фізичний стан, тощо.

Результати дослідження розкривають широку перспективу подальшого вивчення сприйняття і психологічного впливу музики як явища динамічного розвитку, що містить власну структуру й систему детермінації. Практична значимість полягає в тому, що результати дослідження можуть стати основою для розробки нових ефективних методів впливу музикотерапії.

FEATURES OF THE INFLUENCE OF CLASSICAL MUSIC ON THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF CHILDREN

Dudyk R. V.

Candidate of Art Science,

Associate Professor at the Department of Methodology of Music Education and Conducting

Art Scientific Educational Institute

of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Sakharov str., 34-a, Ivano-Frankivsk, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7737-6688

romanavinnitska@ukr.net

Key words:

music impact, communication, music perception, child's music development, emotional state.

Nowadays the problem of music impact has turned to be more complicated and it has obtained a special meaning since the music perception has become of a massive and day-to-day character in modern society, where the entertaining part of music has got the priority. The positive impact of classical music on children has been proved by scientists who affirm that a certain frequency of classical music acoustic waves affect the children satisfaction centers and facilitate mental activity development. The music impact on versatile progress of personality development are ensured by close interrelation of aesthetic, moral, mental and physical education that can be achieved being provided by the usage of all professional forms of children music activity organization. The article investigates the process of the influence of classical music on the formation of the child's personality at the present stage of the development of science.

The problem of music perception psychology through the analyses of one of the types of musical activities legitimacy (music perception that is linked not only with the peculiarities of the music, as it is, its language, but with the deep knowledge about human's nature, his/her features) has been examined.

The aim of the article is to study either positive or negative music impact; to examine the music impact on the process of children's personality formation; to create the proper picture reflecting the process of music and man cooperation; to find out individual peculiarities and conditions of proper music perception. The some questions of child's individuality music development have been highlighted. The attempt to examine the alternative methods of the preschoolers' music education that will have a positive effect on emotional and physical state has been made in the article.

The results of the research open a great perspective for further investigation of the music perception and psychological impact as the phenomenon of the dynamic development that has its own structure and the system of determination. Practical significance of the work is that the results of the research can be the base for creation of new effective methods of music therapy impact.

Постановка проблеми. Розвиток музичних здібностей, їх формування – одна з найцікавіших проблем, яка привертає увагу дослідників протягом багатьох років. Вивчення цієї проблеми актуальне в зв'язку з тим, що розвиток музичних здібностей, музичного смаку, емоційної чуйності в дитячому віці створює фундамент музичної культури людини в майбутньому. Гіпотези сучасних дослідників стверджують, що ефективно використання різноманітних методів і прийомів, пра-

вильно підібраний музичний матеріал у роботі зі всіма видами музичної діяльності дозволяють вирішити завдання музичного розвитку особистості зокрема.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю розуміння механізмів впливу музичного мистецтва в зв'язку з розширенням його простору дій і нових форм функціонування. Такі технічні засоби, як радіо і телебачення, утворюють особливу форму спілкування людини з

музикою, яка впливає на її розумову діяльність. Нині ця проблема ускладнилася і набула особливого змісту, оскільки у сучасному суспільстві сприйняття музики має масовий і повсякденний характер, в якому акцентується в основному розважальна сторона. У процесі дослідження музики і музичної діяльності зокрема неможливо обійтися без застосування психологічних знань. Тому музикознавство у взаємодії з психологією дає нам можливість розширити межі пізнання людської особистості.

Класична музика займає особливе місце у процесі виховання дітей, зокрема в процесі соціальної адаптації, де вона дозволяє, в разі виникнення стресових ситуацій, ліквідувати негативні стереотипи, підвищити загальний емоційний стан дітей. До того ж доведена ефективність використання класичних музичних творів у процесі реабілітації після перенесення важких захворювань. Яка б не була реакція слухача на музику, вона, безумовно, автоматично впливає на психіку людини, оскільки своїми звуковими коливаннями діє на центральну нервову систему головного мозку, тому і викликає відповідну реакцію на всю систему організму. Попри те, що нейробіологами не було виявлено окремого центру або ділянки в структурі головного мозку, який відповідав би за музичне сприйняття, проте музичні звуки все ж впливають на поведінку та реакцію людини тощо. Вчені-психологи впевнено стверджують той факт, що музика повинна бути обов'язковим засобом у процесі формування особистості людини, виокремленням її як індивідуума свого місця у навколишньому світі. У процесі дослідження музичних уподобань зосереджується увага на виявленні факторів, які розкривають і визначають вибірковість сприйняття музики і її вплив на особистість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми класичної музики та її впливу на соціалізацію особистості передбачає вивчення більш широкого контексту – музики загалом. Тема дослідження знаходить своє відображення в працях таких авторів, як Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв, Д.Б. Кабалевський, В.В. Медушевський, Є.В. Назайкинський, О.Г. Костюк, П.П. Сокальський та інших. Під час дослідження музичних уподобань увага зосереджується на виявленні факторів, що визначають вибірковість сприйняття музики, аналізується вплив професії, віку [3, с. 129–137; 4, с. 234–243], освіти [9, с. 131–134], соціального оточення [7; 8], індивідуально-психологічних особливостей особистості та емоційного стану [10; 12, с. 187] на вибір класичної музики для слухання. Попри досить численну кількість праць, присвячених визначенню місця та ролі класичної музики в житті людини, малодослідженим залишається

питання її впливу на формування особистості дітей дошкільного віку.

Мета статті визначена спрямуванням на дослідження процесу впливу класичної музики на особистість, зокрема здатність музики змінювати фізичний і психічний стан дитини. У теоретичному аспекті на основі аналізу теоретичних джерел і музично-психологічної практики обґрунтовано специфіку класичної музики як фактору психокоригування, зокрема вивчення її впливу на емоційний стан дітей, як позитивного, так і негативного; на процесі формування особистості дітей; відображення взаємодії; розкриття індивідуальних особливостей та умов адекватності сприйняття класичної музики тощо.

Вклад основного матеріалу. Вплив музики на різний психічний і загальний стан людини звернули увагу ще за часів Античності відомі філософи й вчені Стародавньої Греції та Стародавнього Риму – Платон, Аристотель, Піфагор. Однак у ті часи вивчення феномена впливу музики на людину тісно пов'язувалося з філософськими теоріями; музика розглядалася як частина навколишнього світу, і вже тоді зазначалося, що музика залежно від характеру, ритму й темпу по-різному впливає на настрій людини, збуджуючи чи, навпаки, заспокоюючи. Ще у Середньовіччі відбувався процес широкого вивчення впливу музичних ритмів – їх впливу не тільки на настрій і почуття, а й на організм людини загалом, в тому числі і на окремі його органи й системи.

На сучасному етапі розвитку музичної науки з'являються вчення, які вивчають феномен музичного впливу в сукупності психології та медицини. З розвитком анатомії вчених почало цікавити питання, яким чином музика діє на головний мозок людини і яким чином дія такої інформації впливає на інші органи людського організму. Проте загальним на всіх етапах розвитку вивчення впливу класичної музики на особистість було те, що здебільшого вона використовувалася тільки в тому разі, коли позитивно діяла на стан психіки. І якщо на ранніх етапах історії факти такого впливу лише констатувалися, то сьогодні вчені зайняті пошуком причин такої реакції. Нині вітчизняні та зарубіжні педагоги й психологи, які займаються вивченням питань становлення та розвитку особистості дитини різного віку, здавна ведуть дискусію на тему «Яка роль музики в житті дитини і що є музика – предмет освіти чи виховання?» Із позицій ще радянської педагогіки відповідь на це запитання висловив композитор Д.Б. Кабалевський, де у своєму вступному слові на відкритті Московської конференції Міжнародного товариства з музичного виховання виголосив: «Головним завданням масового музичного виховання дітей, є не стільки музичне навчання,

скільки музичний вплив на весь духовний світ дітей, перш за все, на їх моральність». «Навчити дітей мистецтву дуже важко, – пише Д.Б. Кабалевський в одній зі своїх статей про музичне виховання, – і основна складність тут полягає в тому, що по-справжньому навчити дітей чомусь у мистецтві неможливо, якщо емоційно не захопити їх цим мистецтвом» [2, с. 5].

Вже давно доведено, що з самого раннього віку музика впливає на дитину. Навіть внутрішньоутробний період надзвичайно важливий для подальшого розвитку людини: музика, яку слухає майбутня мати, впливає на самопочуття дитини, а можливо, вже формує її смаки й переваги тощо. У процесі сприйняття музики виникають музичні й позамузичні уявлення, активність уяви збагачує всі творчі прояви дітей. Всі компоненти музично-естетичної свідомості: інтерес до музики, емоційні переживання, мислення, уява, смак тісно взаємопов'язані. Дошкільний вік надзвичайно важливий для подальшого засвоєння і розвитку музичної культури. Дошкільнята мають ще невеликий досвід уявлень про існуючі в реальному житті почуття та емоції, проте їх словниковий запас вже збагачується образними словами й виразами, що характеризують настрій, почуття, передані музикою.

Музика розвиває емоційну сферу. Емоційна чуйність на музику – одна з найважливіших музичних здібностей, яка пов'язана з вихованням таких якостей особистості, як доброта, вміння співчувати іншій людині [1, с. 332]. Успіх музичного розвитку дітей залежить від методів та прийомів навчання, форм організації творчої діяльності, що застосовуються в роботі з дітьми, і передусім від якості навчального музичного репертуару. Музичні звуки, як і слова, сприймаються слухом і впливають на формування ставлення дітей до музики.

Великий вплив на засвоєння дітьми музичного досвіду дає спілкування. У тих сім'ях, де батьки практично не слухають класичної та народної музики, діти розвиваються обмежено, оскільки у них відсутня можливість сприйняти і, відповідно, розширити свій світогляд в емоційно-чуттєвій сфері. Здебільшого слухання сучасної популярної музики, що відрізняється часом досить різкими ритмами, може негативно позначитися на розвитку дитячого організму, оскільки така музика може викликати мимовільні рухи і негативні реакції зі сторони центральної нервової системи. У такому разі дитина може вирости дратівливою, а іноді навіть проявляти агресію та інші негативні емоції на зовнішні подразники навколишнього світу.

Багато зарубіжних та вітчизняних композиторів-класиків писали музику спеціально для дітей.

Психологи, які спеціалізуються на формуванні дитячої психіки, рекомендують твори для повноцінного формування дитини як всебічно розвиненої особистості. З класичних музичних творів для дітей вже в ранньому й молодшому віці можна використовувати альбоми фортепіанних п'єс П. Чайковського, Е. Гріга, А. Гречанінова, Р. Шумана, С. Майкапара тощо. Окрім фортепіанної музики, можна слухати фрагменти симфонічних творів, написаних для дітей, наприклад, «Дитяча симфонія» Й. Гайдна, сюїта для оркестру «Дитячі ігри» Ж. Бізе, симфонічна казка «Петя і вовк» С. Прокоф'єва. Слухання класичних творів таких всесвітньо відомих композиторів, як В.А. Моцарт, Й.С. Бах, П.І. Чайковський, А. Вівальді, формує у дітей вже з раннього віку уявлення про еталони краси. До слухання музики відносять: 1) наявність фонові класичної музики під час бесіди чи заняття; 2) літературно-музичний аналіз запланованого слухання музичних творів чи їх фрагментів; 3) вправи на внутрішнє слухання.

Чимала кількість практиків стверджує те, що на успішність проведення занять позитивно впливає музичний психотерапевт, який, володіючи грою на музичному інструменті, вмінням співати, створює позитивний взаємодіючий психоемоційний заряд, співпереживання й співчуття між учасниками групових музичних занять. Починаючи з трьох років, у дитини відбувається процес становлення перших відносин між нею та її батьками: формуються риси темпераменту, з'являються нові емоції, так звані страхи, які найчастіше заважають дитині відчувати себе комфортно в тій чи іншій ситуації.

Час бесіди з дитиною має бути узгоджено заздалегідь. Необхідно не забезпечити дитині 20–30 хвилин спокійної атмосфери та запропонувати як форму психологічної розминки послухати твори спокійного характеру (Е. Гріг «Ранок» із сюїти «Пер Гюнт»). Наслідки можуть бути найрізноманітнішими. Дитина може спокійно сприймати, а може відчувати якийсь страх чи дискомфорт. І якщо вона не в змозі чітко розповісти та визначити причину свого страху, тоді слід вміло виявити його так, щоб страх був швидко забутий або прихований у подальшій бесіді.

Після встановлення контакту слід перейти до бесіди, мета якої – виявити ці страхи. Добре якщо ненав'язливим фоном у цей час звучатимуть, припустимо, сонати В.А. Моцарта. При загальному позитивному настрої у цій музиці присутня деяка зміна образів, на яку дитина відгукнеться навіть непомітно для себе. Почати запитувати про страхи можна у дошкільнят і в процесі самої гри. Психолог не сидить за столом, а знаходиться поруч із ними, можливо, присівши навпочіпки.

У розмові з дітьми не перевищувати голос, не робити емоційних чи суттєвих акцентів у вимові. Після діагностики страхів слід пограти з дитиною, можна і з батьком, у рухливі ігри, наприклад, кидання м'яча, квача, ігри в кеглі; музика повинна нести яскраво вираженій позитивній настрій («Маленька нічна серенада» В.А. Моцарта). Цим самим створюється життєрадісна атмосфера, що протистоїть емоційно негативному впливу страху.

У стані пригнічення, меланхолії, які найчастіше виникають у дітей дошкільного віку в період їх адаптації до нових умов дитячого садочку, позитивно буде впливати на дитину слухання творів Л.В. Бетховена («До радості», 6 симфонія); роздратування, гнів дозволяє нейтралізувати музика Р. Вагнера («Хор пілігримів») або Й.-С. Баха; у разі нервового виснаження можна використовувати музику Е. Гріга («Ранок»), деякі концерти А. Вівальді. Є твори, які покращують увагу, допомагають зосередитися. До них належать «Пори року» П. Чайковського, «Місячне сяйво» К. Дебюссі, «Мрії» Р. Шумана.

У процесі підготовки до проведення занять з дітьми, пов'язаних із використанням музичних творів, необхідно приділити особливу увагу таким аспектам: 1) правильно підбирати музичний репертуар і методи роботи з ним; 2) використовувати на заняттях інших видів музичної діяльності дітей: музичного руху, співу, гри в оркестрі, диригування; 3) використання на заняттях творів інших видів мистецтва, передусім образотворчого та художньої літератури. Такі прийоми сприяють швидкому розвитку музичного сприйняття, піднімають його на високий рівень, що і є засобом активного аналізу класичної музики. У виборі музичних творів для слухання слід враховувати те, що твори мають відповідати двом основним принципам – високої художності й доступності, тоді музика викликатиме у дітей інтерес та позитивні емоції. Поряд зі слуханням музики важливо використовувати й активне музикування, яке сприяє підвищенню самооцінки. Найчастіше це музикотерапія, пов'язана з груповою виконавською діяльністю (гри на музичних інструментах, співу (вокалотерапія, хоровий спів) і танцями (хореотерапія) [6, с. 120]. Оскільки це групова музикотерапія, гра будується таким чином, щоб учасники активно спілкувалися один із одним, між ними виникали комунікативно-емоційні взаємини, щоб даний процес був досить динамічним. Спів повинен бути орієнтований на народну пісню, яка спонукає до роздумів і глибоких переживань. Пісні підбираються відповідно до настрою дитячого колективу. Розміщення групи – замкнуте коло. Ведучий співає разом з усіма. Коли досягається певний рівень колективного звучання пісень, тоді кожному учаснику можна запропо-

нувати індивідуальне виконання. Заспів пов'язаний для багатьох із подоланням сором'язливості, оскільки заспівувач потрапляє в центр уваги. Для керівництва цієї діяльності необхідні професійні музичні знання та навички, якщо психолог не музикант, він працює спільно з музичним керівником, який дає належні консультації. Хоровий спів є найефективнішим засобом виховання не тільки естетичного смаку, але й ініціативи, фантазії, творчих здібностей дітей, що якнайкраще сприяє розвитку музичних здібностей (вокальних навиків, почуття ритму, музичної пам'яті), сприяє зростанню інтересу до музики, підвищує емоційну та вокально-хорову культуру. Хоровий спів допомагає дітям зрозуміти роль колективу в людській діяльності, сприяючи таким чином на формування їх світогляду, організації й дисципліни, виховує почуття колективізму, дружби.

Особливу цінність має поєднання співу з танцювальними рухами, а також імпровізація вільного танцю під звуки класичної музики. Він є формою соціального контакту, взаємин, взаєморозуміння. За допомогою танцювально-рухової терапії дитина може використовувати рухи для самовираження і для збереження своєї індивідуальності в контакті з іншими дітьми. Це єдиний вид терапії, де використовується дуже багато вільного простору. Безумовно, сама організація використання музично-дидактичних ігор вимагає від педагога розуміння значущості та цінності музично-сенсорного розвитку дітей, великої творчості та майстерності, вміння і бажання естетично виробляти й оформляти матеріал, а такими здібностями володіє далеко не кожен музичний керівник.

З вищесказаного можна зробити висновок, що музична діяльність дошкільнят – це різні методи, засоби пізнання дітьми музичного мистецтва (а через нього і навколишнього середовища, і самого себе), за допомогою яких здійснюється музичний і загальний розвиток особистості. Аналіз отриманих даних за результатами інших дослідників доводить, що вивчення питань особливостей впливу класичної музики на формування особистості дітей може стати основою для подальшої розробки нових ефективних методів впливу музикотерапії.

Висновки. Взаємодія музики та людини являє собою особливий вид комунікації. У процесі комунікативної діяльності слухача з музичним твором визначені особливості музично-перцептивного процесу, рівні, психологічні механізми, що діють на кожному етапі. Вивчення динаміки сприйняття і психологічного впливу музики показало важливість взаємозв'язку різних за рівнем усвідомленості компонентів досліджуваного процесу. Правильний вибір музики для слухання чи

виконання позитивно впливає на психічний стан як дорослого, так і дитини (зниження почуття тривоги, зростання активності і товариськості, ефективності асоціативних процесів, актуалізація ресурсних станів), викликає значні й інтенсивні переживання, сприяє появі феномена катарсису – очищення, оздоровлення. Процес

сприйняття і психологічного впливу музики опосередковується дією таких факторів: семантична оцінка музики та індивідуального стану після її прослуховування; музичні асоціації, що представляють собою мову музичних образів; неусвідомлена значимість і інтенсивність переживання музичного твору.

Література

1. Возрастная психология. *Психология развития и возрастная психология*: Учебник для студентов вузов / под ред. В.С. Волкова. Москва : Владос, 2008. 332 с.
2. Кабалевский Д.Б. Прекрасное пробуждает доброе. Москва : Педагогика, 1973. 336 с.
3. Кирнарская Д.К. Современные представления о музыкальных способностях. *Вопросы психологии*. № 2. 1988. С. 129–137.
4. Морозов В.П. К проблеме эмоционально-психологического воздействия музыки на человека. *Вестник гум. научного фонда*. № 3, Москва, 1997. С. 234–243.
5. Назайкинский Е.В. О психологии восприятия музыки. Москва : Музыка, 1972. С. 187.
6. Осипова А.А. Общая психокоррекция. *Учебное пособие*. Москва : Сфера, 2002. 358 с.
7. Петрушин В.И. Музыкальная психология. Москва, 1994. 394 с.
8. Сохор А.Н. Социальная обусловленность музыкального мышления и восприятия. *Проблемы музыкального мышления*. Москва, 1974. 284 с.
9. Тарасов Г.С. Музыкальное воспитание и развитие личности. *Вопросы психологии*. № 4, 1990. С. 131–134.
10. Тарасов Г.С. Психология музыкального восприятия школьников. *Вопросы психологии*. № 2. 1991. 183 с.

References

1. Vozrastnaya psikhologiya (Psikhologiya razvitiya i vozrastnaya psikhologiya). (2008) [Age-related psychology. Developmental psychology and developmental psychology]. Uchebnik dlya studentov vuzov / pod red. V. S. Volkova. M : Vlados. (in Russian). 332 p.
2. Kabalevsky D. B. (1973) Prekrasnoye probuzhdayet dobroye [The beautiful awakens the good]. M: Pedagogy. (in Russian). 336 p.
3. Kirnarskaya D. K. (1988) Sovremennyye predstavleniya o muzykal'nykh sposobnostyakh [Modern ideas about musical ability. Questions of psychology], M., no. 2, pp. 129-137
4. Morozov V. P. (1997) K probleme emotsional'no-psikhologicheskogo vozdeystviya muzyki na cheloveka [On the problem of the emotional and psychological impact of music on a person]. Vestnik gumanisticheskogo nauchnogo fonda. Moscow, no 3, pp. 234-243.
5. Nazaykinskiy Ye. V. (1972) O psikhologii vospriyatiya muzyki [On the psychology of music perception], M.: Muzyka, 187 p.
6. Osipova A. A. (2002) Obshchaya psikhokorreksiya [General psychocorrection]. Uchebnoye posobiye. M.: Sfera, 358 p.
7. Petrushin V. I. (1994) Muzykal'naya psikhologiya [Music psychology]. M., 394 p.
8. Sokhor A. N. (1974) Sotsial'naya обусловленность muzykal'nogo myshleniya i vospriyatiya [Social conditioning of musical thinking and perception]. Problemy muzykal'nogo myshleniya. Moscow, 284 p.
9. Tarasov G. S. (1990) Muzykal'noye vospitaniye i razvitiye lichnosti. [Musical education and personal development. Questions of psychology]. Moscow, no 4, pp. 131`-134
10. Tarasov G. S. (1991) Psikhologiya muzykal'nogo vospriyatiya shkol'nikov. [Psychology of musical perception of schoolchildren. Questions of psychology]. Moscow, no 2, 183 p.